

Vesna Lalošević, *Cum esset persecutio: Dioklecijanovo doba na području između Akvileje i Dunavskog limesa u mučeničkim legendama*, Split: Književni krug, 2018., 451 str.

Akvileja, biskupijsko i provincijsko središte na sjeveru Jadranskoga mora, u tetrarhijsko je doba bila i središte u kojemu su se odvijali progoni kršćana, što je uvjetovalo da tijekom kasnoantičkoga razdoblja postane i važnim centrom hagiografske produkcije. U općenito povoljnim uvjetima osiguranim ekonomskom stabilnošću Akvileja je mogla činiti kulturni i vjerski utjecaj na okolna područja, uključujući i Istru.

Nakon uvodnoga dijela, u kojemu su predstavljene opće karakteristike prostora te literatura i stanje istraživanja, u poglavlju „Izvori i tetrarhijsko razdoblje Rimskoga Carstva“ (31–121) autorica je sustavno u tabelarnim prikazima navela najprije mučenike koje donosi tzv. Jeronimski martirologij, a zatim u popisu legendi navela ranokršćanske mučenike koje prema Delehayeovoj klasifikaciji pripadaju 3. i 4. skupini zapisa. Iz navedenih je tabličnih podataka jasno vidljivo da je tek tršćanski Just imao zapisanu legendu najvjerojatnije u kasnoj antici, ali se prvi sačuvani prijepis datira tek u 9. stoljeće, dok rana verzija legende porečkoga biskupa Maura nije sačuvana. Osobito važan dio čini poglavlje u kojemu se u općem pregledu antičkih izvora donosi i pregled materijalnih potvrda razmatranih mučenika. Autorica je u povijesnom okviru dala iscrpan pregled literature te navela najvažnije kršćanske pisce iz kojih se mogu crpiti općeniti podatci o razmatranom razdoblju i području. Iscrpno je predstavljeno razdoblje progona kršćana s naglaskom na Dioklecijanove progone. Sve zaključke potkrijepila je pisanim izvorima, bilo da je riječ o suvremenima ili kasnijima koji se odnose na razdoblje progona.

Središnji dio knjige čini poglavlje „Informacije o progoniteljima kršćana u legendama na području između Akvileje i Dunavskog limesa“ (125–271). U ovome se dijelu svakako prepoznaje vrijednost prikupljenih izravnih podataka sustavno predočenih na jednome mjestu. Kako autorica ističe, upravo se iz razasutih i često stereotipnih hagiografskih podataka može dobiti potpunija slika ponajprije o načinu progona i njihovim protagonistima (carevi, dužnosnici i privatnici). Posebnu vrijednost čini pokušaj utvrđivanja realnosti osoba iz legendi, što je autorica postigla kritičkim preispitivanjem izvora. Međutim, jasno je istaknula i nedostatak primarnih izvora iz tetrarhijskoga

doba koji bi omogućili utvrđivanje nepobitne vjerodostojnosti protagonista, zbog čega se često treba oslanjati samo na pretpostavke da se titule u legendama poklapaju s razdobljem progona.

U trećem dijelu knjige, „Ostale informacije u legendama na području između Akvileje i Dunavskog limesa“ (273-385), Lalošević je smisleno pristupila prikupljanju svih ostalih podataka koje pružaju legende toga razdoblja s ciljem da se upotpuni slika svakodnevnoga života rimske države u kasnoj antici. Posebno valja istaknuti potpoglavlje „Slike iz svakodnevnog života“, kojim je autorica upotpunila istraživanje predstavivši znanstvenoj publici na jednome mjestu podatke o topografiji, urbanom izgledu i prometnicama. Iako postoje objavljene specijalističke studije o topografiji ranokršćanskih, odnosno kasnoantičkih gradova, za područje Istre svakako je najzanimljiviji dio koji se odnosi na Akvileju s obzirom na to da je predstavljala polazište kristijanizacije, a najveći se broj životopisa stoga i referira na Akvileju (308-310) i Tergeste (318-319). Autorica je shematski prikazala potvrdu topografskih elemenata iz legendi po gradovima, čime je ovo djelo također inovativno. Važan segment predstavlja i prikaz društvenih prilika, s jedne strane poganskih patricija te s druge strane pripadnika kršćanskih patricija, iako se ti podatci odnose samo na velike centre Rim, Akvileju i Sirmij.

Knjiga na kraju sadrži iscrpnu bibliografiju, pri čemu se ističu i novija izdanja izvora. Ipak postoji jedan nedostatak, a to je da ne donosi recentne objave pasija akvilejskih i istarskih mučenika (u dva dijela) skupine autora čija je urednica Emanuela Colombi (*Le passioni dei martiri aquileiesi e istriani*, I, Roma 2008., i *Le passioni dei martiri aquileiesi e istriani*, II, 1-2, Roma 2013.). Sažetak je na engleskom jeziku. Knjiga je opremljena trima zemljopisnim kartama koje predstavljaju također vrijedan prinos jer se na dvjema jasno može pratiti translacija mučeničkih relikvija te disperzije kultova mučenika u kasnoj antici.

Metodološki pristup analizi podataka iz životopisa mučenika ogleda se u samoj strukturi djela, u kojemu se na vrlo pregledan način iznose svi opisi protagonista, uključujući mučenike, vladare, visoke dostojanstvenike i teritorijalne upravitelje, čiju je povijesnu vjerodostojnost autorica nastojala utvrditi.

Upravo je iz toga razloga knjiga Vesne Lalošević, autorice više znanstvenih radova o hagiografskoj problematici, vrijedna za proučavanje jedne, moglo bi se reći, dosad manje istražene dionice istarske prošlosti. Iako se

među šezdeset i jednim mučenikom između Akvileje i Dunavskoga limesa navode samo dvojica koja se pripisuju Istri, a to su Mauro (Mavar) i Just, čitav povijesni kontekst, kao i vrlo detaljna analiza raspoloživih izvora razmatranoga razdoblja, pružaju uvid u okolnosti nastanka životopisa mučenika na širokom prostoru između Akvileje i Dunavskoga limesa.

Marina Zgrablić

Spisi istarskih bilježnika, II, Spisi porečkih bilježnika, sv. 1, Registri porečkih bilježnika Henrika de Artizanibus (1433. – 1434.) i Antuna de Teodoris (1435. – 1449.), gl. ur. Mirjana Matijević Sokol, uvodnu studiju, prijepis isprava i regesta izradio Zoran Ladić, Posebna izdanja, sv. 48, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2018., 283 str.

Knjige izvora, koje omogućavaju povjesničarima te ostalim istraživačima i zaljubljenicima u prošlost uvid u društvena, politička, gospodarska i ina stanja pojedinih mikrosredina, plod su višegodišnjega mukotrpnog rada povjesničara i arhivista. Godine 2008. Državni je arhiv u Pazinu pokrenuo vrijednu seriju knjiga izvora Spisi istarskih bilježnika te je kao prva u seriji izišla knjiga *Spisi labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija (1525-1550)* Zorana Ladića i Elvise Orbanića. Deset godina poslije (2018.) izlazi i druga knjiga serije i to *Registri porečkih bilježnika Henrika de Artizanibus (1433. – 1434.) i Antuna de Teodoris (1435. – 1449.)*, koja je ujedno i prvi svezak novonastale podserije Spisi porečkih bilježnika. Autor uvodne studije, prijepisa isprava te regesta i ovoga je puta Zoran Ladić, dok je autor kazala Marino Martinčević.

Autorica predgovora (7-8), ujedno i glavna urednica knjige Mirjana Matijević Sokol ukratko predstavlja proces izdavanja prvih dviju knjiga serije, referirajući se pritom na dugotrajnost istraživačko-izdavačkoga projekta koja se pak očituje u „razlici u godinama“ između prvih dvaju izdanja serije (2008. i 2018.). Autorica time daje naslutiti kako bi drugi svezak podserije Spisi porečkih bilježnika također mogao biti objavljen u tome vremenskom rasponu. Nadalje donosi kratak pregled povijesti notarijata u Hrvatskoj s naglaskom na povezanost razvoja notarijata, posebice dalmatin-